

NÉGY „ELNÖKVÁLASZTÁS” MAGYARORSZÁGON

MEZEY BARNA

Az MTA-ELTE Jogtörténeti
Kutatócsoport blogja

A SZERZŐ:

PROF. DR. MEZEY BARNA

AZ MTA-ELTE JOGTÖRTÉNETI
KUTATÓCSOPORT VEZETŐJE

MEZEYB@AJK.ELTE.HU

2020. november 2.

1989 októberét megelőzően Magyarországon négy alkalommal került sor polgári államfő (elnök) pozícióba juttatására. Szándékosan nem használok a választás kifejezést (mert bár a cím erre utal, s az aktualitás is ezt igényli), klasszikus értelemben vett szavazás a tisztségekről nem történt. Magyarország első elnöke (kormányzó elnöke, kormányelnöke) Kossuth Lajos volt, akinek ideiglenes államfői pozíciója szoros kapcsolatban állt a hagyományosan a debreceni országgyűlés április 14-i nyilvános rendes üléséhez kapcsolt Függetlenségi Nyilatkozattal. A detronizáció alkotmányjogilag előkészítetlen aktus volt, s magát az országgyűlést is készületlenül érte, így válasz sem volt arra, mi legyen az állam-és kormányforma sorsa. Politikai berkekben jelentős táborra volt a köztársasági irányzatnak, a Szemere-kormány is határozottan „demokráciai, republikánus és forradalmi irányúnak” vallotta magát.¹ A tradicionalizmus a képviselők nagy részét a monarchia mellett tartotta, a trónfosztás azonban elbizonytalanította őket, így befogadták az ideiglenes konstrukciót. A Habsburg ház „számkivetésével” egy időben deklaráltatott, hogy miután „az ország jövőendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani”, addig is, az ország igazgatását Kossuth Lajos kormányzó elnök fogja „a maga mellé veendő miniszterekkel... személyes felelősségük és

számadási kötelezettségük mellett kormányozni.”² Az 1849. április 14-i képviselőházi ülés megbízása alapján Kossuth Lajos meghatározó szereplésével egy választmány szövegezte a magyar nemzet függetlenségi nyilatkozatát. A deklaráció mintájául az 1776. évi amerikai függetlenségi nyilatkozat szolgált, (mely eredendően egyfajta prezidenciális elnöki köztársaságot modellezett). A Nyilatkozat foglalta magában a megállapítást, hogy „a nemzetgyűlés minden tagjainak egyajkú felkiáltásával s közmegegyezésével kinevezett kormányzó elnök, Kossuth Lajos” lesz. Kemény Zsigmond emlékiratai ugyan elfogultak, da a „szavazás” körül kialakult helyzetet híven tükrözik. Miután Kossuth indítványára Besze János javaslatba hozta a népképviselők átszereglését a Nagytemplomba, hol az elhangzandókat „sóvárogja hallani a nép, melynek képviselői vagyunk”, a képviselők egy része követte Kossuthot „A debreceni közönség -mely miatt a követek nagy része, ha akart volna is, alig férhetett volna be a templomba, - előttünk vonult el nagy massákban... April. 14-kén nem országos ülés, hanem népgyűlés volt, hol lehetetlen vala bárminő ellentmondás.”³

Miután 1918. október 30-án a felfegyverzett munkás-és katonatömegek megszállták Budapest stratégiaileg fontos pontjait, s miután világossá vált Hadik János gróf kormányalakítási kísérletének kudarca, József

főherceg, homo regius Károlyi Mihály grófot, az október 23-án megalakult ellenzéki Magyar Nemzeti Tanács akkori elnökét nevezte ki miniszterelnökké. Az új kabinet október 31-én a főherceg előtt letette az esküt. Károlyi azonban már az eskütel másnapján kormányának felmentését kérte a királytól, s kabinetje tagjai még aznap esküt tehessenek a Magyar Nemzeti Tanács új elnöke, Hock János előtt. Némiképp legitimálta a helyzetet, hogy az eskütételt alkotmányos tényezők nem kifogásolták meg. A politikai fejlemények azonban hatalmi vákuum felé terelték a közjogi eseményeket. November 13-án IV. Károly Eckartsauban kibocsátott nyilatkozatában lemondott az államügyek viteléről, november 16-án pedig az országgyűlés képviselőháza feloszlatta magát, a felsőház is berekesztette üléseit. Az ország egyetlen működő központi szerve Károlyi kormánya volt, melyet így a törvényhozási feladatokat „magára vállaló” Nemzeti Tanács stabilizált. „Addig, amíg az alkotmányozó nemzetgyűlés másként nem határoz, az állami főhatalmat a Károlyi Mihály elnöklete alatt álló népkormány gyakorolja a Magyar nemzeti Tanács Intéző Bizottságának támogatásával.”⁴ Ezzel egyidejűleg kinyilvánította, hogy „Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság.” A Nemzeti Tanács nem rendelkezett tehát külön az államfői tisztségről, a főhatalom gyakorlását (ebbe a törvényhozást is beleértve) a kormányra ruházta.

1919 januárjában az antanttal folytatott tárgyalások érdekében égetően fontos tisztázandó körülménnyé lett a köztársasági elnök státusza. Miután más alkotmányos szervezet nem működött, a Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottsága ült össze értelmezni a Néphatározatot. A Bizottság 1919. január 11-i ülésén úgy interpretálta a Néphatározat III. cikkét, hogy abban a Nemzeti Tanács azzal, hogy a főhatalom gyakorlását kizárólag a népkormányra ruházta, lényegében ideiglenes államfői jogkörrel is ellátta Károlyi miniszterelnököt. A megoldást tehát abban lelték fel, hogy jogértelmezéssel utólagosan köztársasági elnökké nyilvánították Károlyi Mihályt, aki így január 11-től március 21-ig tölthette be ezt a funkciót.

A második világháború után logikusan került ismét tárgyalások fókuszába az államforma kérdése. A kormányzó távozása önmagában még nem jelentette a monarchikus államforma megváltozását is. Az államfői pozíció betöltetlensége, illetőleg az államfő jogkörének rendezetlensége elvezetett az államforma megváltoztatásának ügyéig.⁵ Az 1945-től kiépülő új államszervezet vonatkozásában várható volt, hogy valamelyik polgári vagy munkáspárt kezdeményezni fogja a monarchikus berendezkedésről a köztársaságira való áttérést. Ezt az MSZDP tette meg és a Kommunista Párt is

támogatta a javaslatot. Mellette szólt a Magyar Radikális Párt, a Polgári Demokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, sőt a keresztény pártok sem foglaltak el ellentétes álláspontot. 1945 végére a kigazdák is beadták a derekukat. Nagy szerepet játszott a kigazda vélemény kialakulásában a tény, hogy Varga Béla lemondásával az államfői jogokat gyakorló Nemzeti Főtanács kommunista vezetés alá jutott. Ebből a helyzetből csak a Nemzeti Főtanács intézményének felszámolásával, vagyis a köztársasági elnöki pozíció megteremtésével lehetett szabadulni.⁶ A konszenzus megszületésétől számított két héten belül elkészült a köztársasági törvény. Valójában nem is a törvény szabályozása körül alakultak ki viták, hanem az volt a kérdés: kié legyen a köztársasági elnöki poszt. Az államfő kiválasztásának ügye pártkérdéssé vált. A Kiszgadzapárt parlamenti többségére, továbbá a köztársaság kérdésében tett engedményre hivatkozva ragaszkodott ahhoz, hogy a köztársasági elnököt ő adja. Így végül is a tárgyaló felek Tildy személyében egyeztek meg, ehhez a baloldali pártok is hozzájárultak. Az elfogadott törvény⁷ értelmében az elnököt a Nemzetgyűlés négy évre titkos szavazással választja. Jelölteket a nemzetgyűlés tagjai ajánlhatnak, akinek támogatottságát 50 képviselő írásbeli ajánlása igazolja. Jelen esetben, mivel a leendő elnök személyéről előzetes politikai

megállapodás született, kevésbé volt szükség a szavazási formalitásra: az 1946. február 1-i ülésen a képviselők közfelkiáltással Tildy Zoltánt tették meg Magyarország köztársasági elnökévé.⁸ Tildy 1948. augusztus 3-ig viselhette a tisztséget (miután július 30-án lemondatták). A Nagy Imre elnökletével ülésező országgyűlés a köztársasági törvény 4§ (2) bekezdésére hivatkozva (mely lehetővé tette, hogy egyetlen jelölt és a képviselők kétharmadának jelenlétében a titkos szavazás mellőzésével közfelkiáltással is lehet elnököt választani) Igen! kiáltások, „szűnni nem akaró éljenzés és taps” valamint „megnyilvánult lelkesedés” közepette Szakasits Árpádot, a Magyar

Dolgozók pártjának elnökét köztársasági elnökké nyilvánította.⁹ (Szakasits megbízatása 1949. augusztus 23-ig tartott, amikor is a frissen elfogadott alkotmány által létrehozott elnöki tanács elnöke lett.)

Hivatkozások:

¹ Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re.

Budapest, 1982. Magyar Helikon, 89.o.

² A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata In: Kossuth Lajos íráskor és beszédek 1848-1849-ből. Válogatta, sajtó alá rendezte, az összekötő szöveget, jegyzeteket és névmagyarozatokat írta Katona Tamás. Budapest, 2003.

Neumann Kht. <http://mek.oszk.hu/04800/04834/html/kossuth0083/kossuth0083.html>

³ Kemény Zsigmond: Emlékirat 1849-ből. In: Történelmi és irodalmi tanulmányok. Első kötet. Budapest, 1907. Franklin Társulat, 120.o.

⁴ Beér János – Csizmadia Andor (szerk.): Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből 1001 – 1949. Budapest, 1966, Gondolat Kiadó, 450.

⁵ Vida István: Koalíció és pártharcok 1944-1948, Budapest, 1986, Magvető 163.o.

⁶ Pölöskei Ferenc: A köztársasági eszme története

Magyarországon, Budapest, 1994. Cégér Könyvkiadó Kft., 176 és Föglein Gizella: Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944-1949, Budapest, 1993., Nemzeti Tankönyvkiadó, 49-50.o

⁷ 1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról

⁸ Az 1945.évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója. Budapest 1946. Atheneum I. kötet. 8-10.o.

⁹ Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés naplója. Budapest 1948. Atheneum IV. kötet 710.o. Az országgyűlés 79. ülése 1948. augusztus 3.

Képek elérhetősége:

1. oldal: (fentről lefelé): Kossuth Lajos, Károlyi Mihály, Tildy Zoltán portréja. Wikimedia Commons
2. oldal: Szakasits Árpád portréja. Wikimedia Commons